

O perspectivă critică românească asupra romanului polițist în literatura universală

Doctorand, Parapiru Elena-Laura

Facultatea de Litere, Universitatea „Dunărea de Jos” din Galați

Abstract: *Related to the evolution of the society, with its technical-evolutionary plans, the police literature tends at the same time to be subsumed even to “big brother”-type reality – being claustrophobic, paranoid, anxious - the detective-hero not having to be reborn like the Phoenix to be understood according to the new social matrix but only to be re-read, re-established culturally and re-accepted as an anti-hero prototype. The investigation of the detective novel, of its driving hero of the action, the detective, is an approach supported by the need for in-depth knowledge of a literary universe that generates both reading and readers, whose resources, before being identified within a single genre, are found throughout the universal literature. The potential keys to interpreting police-type literary texts place us in front of a multitude of decodings. We will identify the scenarios proposed to the readers by the authors of police literature, through their intermediaries, the detectives, as we will also identify the way in which the investigator understands to relate to the object of his research.*

Keywords: *detective, police literature, investigation*

O perspectivă critică românească asupra romanului polițist în literatura universală

Relaționată cu evoluția societății, cu planurile tehnic-evolutive ale acesteia, literatura polițier tinde în contemporaneitate să se subsumeze inclusiv realității tip „big brother” – claustrofobică, paranoică, anxioasă -, eroul-detectiv nefiind nevoit să renască precum Phoenix-ul pentru a fi înțeles conform noii matrici sociale ci doar să fie re-luat prin lectură, re-așezat cultural și re-acceptat ca prototip de anti-erou. Investigarea romanului polițist, a eroului său motor al acțiunii – detectivul – reprezintă un demers susținut de necesitatea cunoașterii aprofundate a unui univers literar generator deopotrivă de lectură și lectori, ale cărui resurse (înainte de a se identifica în cadrul unui singur gen) se regăsesc în ansamblul întregii literaturi universale.

„...cine decide că o interpretare este corectă? Cine garantează că ancheta de detectiv desfășurată de critic de-a lungul unui text mai mult sau mai puțin dificil este finalmente justificată?”, se întreabă Mihai Iovănel [Iovănel, 2015: 20].

Potențialele chei de interpretare a textelor literare de tip polițier ne așază în fața unei multitudini de decodificări. Una dintre aceste decodificări se poate referi la faptul că autorul intenționează dezvăluirea Adevărului, a înșiruirii tehnice, detaliate a evenimentelor care au condus la deznodământul dat, așa cum este el reconstituit de eroul său investigator – de aici poate reieși oricând problema Adevărului ca factor lipsit de semnificație, ci exclusiv subiectiv, personal, incongruent cu o realitate percepută diferit, în funcție de filtrul fiecărui personaj.

Împreună cu un erou-detectiv impredictibil, autorul construiește matricea de înțelegere a contextelor care conduc la infracțiune, așa cum este aceasta înțeleasă de societatea inclusă respectivei scrieri – raționale sau iraționale, argumentele își păstrează caracterul fundamental, sunt Motive, reprezintă determinismul necesar comiterii unei fapte reprobabile, dar susținute sentimental, financiar, politic sau social.

Aflat în căutarea Adevărului, alături de personajul său investigator, autorul pune în mișcare mecanisme dacă nu complementare, atunci aparent duble, ipoteză susținută și de Mihai Iovănel: „Scenariul clasic opune detectivul privat detectivului oficial, în special în romanele americane din seria deschisă de Dashiell Hammett și Raymond Chandler; dar și Sherlock Holmes se află *de facto* în antiteză cu inspectorul Lestrade – cu care formal colaborează – măcar prin detaliul că, prin propriu-i randament, îi demonstrează acestuia ineficiența” [Ibidem: 21].

Rețeta celor doi detectivi – cel tradițional, angajat al Poliției și supus rutinei, deci subordonat unei ordini prestabilite, acceptate ca atare, convențională ca abordare și aflată deci în căutarea unor soluții cu aspect liniar din punct de vedere al logicii (fapt care îl apropie de starea inițială a cititorului, a cărui lipsă de rafinament în interpretarea datelor interioare ficțiunii se produce exclusiv din motive de interpretare liniară, ca o dovadă a calculului psihologic produs între înțelegerea realității imediate și pe a celei literare) și cel particular, lipsit de constrângerile raportărilor oficiale și a unei eficiențe mai degrabă formale decât factuale. Productivitatea antitezei este cu atât mai mare cu cât cititorul devine conștient de capcanele gândirii convenționale și de partizanatul resimțit, în calitate de lector, în fața

concluziilor deopotrivă surprinzătoare și argumentate, enunțate de eroul-portavoce al raționamentului „out of the box” („în afara cutiei”).

Scenariile desfășurate de personaje se conturează aplicat atunci când autorul le dă acestora cuvântul, construind un eșafodaj – poate inegal, dar suficient - de raționamente, credințe, motive, impulsuri care susțin adevăruri multiple, a căror ciocnire reflectă doar disponerea profund subiectivă și diversă (raportat la obiectul infracțiunii și la descoperirea fiecărui camuflaj abil construit de suspecti, pentru deturnarea atenției investigative de la descoperirea adevărurilor subiective) a matricei personale de înțelegere a realului imaginar. Infracțiunea sau crima devin exclusiv rezultatul capacității personale de înțelegere a adevărului, filtrul subiectiv suprapunând viziuni incomplete ale personajelor care se raportează la un fapt dat, aceste viziuni fiind apoi înglobate ca parte a demonstrației finale a detectivului aflat în căutarea răspunsurilor totalizatoare, capabile de re-organizare a scenei inițiale, determinante.

O altă potențială decodificare a textului de policier poate ridica întrebarea: este Evidența primară suficientă? Sau căutarea evidenței din spatele evidenței - proces care îi revine lectorului, considerat ca parte cu caracter obligatoriu al scrierii - poate conduce la cu totul alte concluzii decât cele tradiționale?

Este detectivul – în oricare dintre literaturile naționale de referință (franceză, britanică, americană), tratat și considerat de către creatorul său ca un individ plasat dinadins în afara socialului pe care îl investighează, deopotrivă incapabil de imersie în cotidianul literar, precum și pentru a nu i se subordona acestuia ci doar pentru a păstra perspectiva luptei date de distanțarea intenționată alocată de autor? Aflat nu o dată în ipostaza egolatră, narcisiacă, în care, conștient de calitățile și abilitățile sale, se situează ca superior personajelor care îl înconjoară, detectivul face inutilă empatia sau manifestarea acesteia în fața unei lumi pe care o autopsiază (cu sensul de a o investiga) fără anestezia de al cărei efect, în mod obișnuit, se bucură deopotrivă chirurgul și pacientul (ambele componente neputându-și intra în rolul de vindecător și vindecat în cazul manifestării concrete și susținute a durerii, fie ea psihică sau fizică).

Cel puțin aparent incapabil de relaționare emoțională – de ce ar trebui să fie detectivul empatic? din moment ce starea de neutralitate este cea care îl poate oricând anima eficient în determinarea precisă, prin alipirea corectă a pieselor de puzzle aparținând elementului infracțional? -, detectivul, ca element-cheie în romanul polițist, îndeplinește rolul de chirurg și bisturiu (nu neapărat pentru că ar putea fi și executor al verdictelor sale, ci pentru că acestea au rolul de a convinge într-o asemenea măsură audiența, compusă nu într-un singur caz din chiar o singură persoană - criminalul propriu-zis -, încât noua realitate a conștiinței vinovate determină implozia universului literar din care detectivul face parte).

Dacă este să reconsiderăm Investigatorul – acceptat până în acest moment ca forță opozantă a haosului, ca element recognoscibil al Ordinii și clasic recunoscut ca Pozitiv -, dintr-o întoarsă perspectivă freudiană (cea uzuală fiind cea deterministă, în care devierea, marcă exclusivă a Răului, este relaționată cu trecuturi tenebroase ale individului-captiv trans-generațional, devenit la rândul său generator de haos) el este redus la imaginea concretizată a noțiunii de Rezistență și de incapacitate de adaptare la circumstanțe sociale argumentate psihologic, contradictorii ordinii moral-legislative general acceptate, dar perfect integrate referințelor contextuale. Cu alte cuvinte, într-un context literar în care crimei i se găsesc motive logice – cel puțin din perspectiva unui singur individ, capabil și făptuitor de infracțiune -, detectivul ajunge să reprezinte prin profilul său, din care empatia, așa cum demonstrem mai sus, lipsește (lucru care poate conduce la concluzii surprinzătoare privind direct psihopatia personajului considerat eminent pozitiv), inversul normalității, așa cum se manifestă ea contextual.

Ca un rezultat al studierii științifice a genului, însăși competența investigatorului este dovedită ca fiind responsabilă de propriul derizoriu, după cum demonstrează Mihai Iovănel:

„...o enigmă intactă oferă cititorului mai multă participare decât o enigmă descifrată: în stadiul de incipit al enigmei, mintea rămâne «deschisă», rulând interpretări; în 99% dintre cazuri, după descifrarea misterului, el își pierde orice interes, fiind expedit către *recycle bin*. Romanele polițiste sunt scrierile literare care se uită cel mai ușor. Problema lui principală e cum să își păstreze cititorii după ce s-a încheiat” [Ibidem: 154-155].

Autorul propune ca soluții pentru suscitarea în continuare a interesului cititorilor ideea de întrerupere a redactării textului policier de către scriitor (fapt care se poate produce voluntar sau involuntar – în cazul care decesul scriitorului apare când acesta nu a încheiat de elaborat opera dată), SAU sugerarea (pentru lector) a unei potențiale urmări, SAU eventuale tipuri de deconstrucție care nu

oferă cititorului satisfacția de a suprapune Adevărul peste soluțiile legislative, SAU alăturarea în lectură a unui mister cvasi-important, abandonat nerezolvat, suficient pentru a suscita perpetue semne de întrebare pentru cititor, SAU (ca soluție cu potențial autodistructiv), „rezolvări într-atât de celebre încât cărțile sunt nerecibile – de fapt necitibile sau necitite, deoarece e greu să le citești inocent, fără să cunoști deja poanta” [Ibidem: 22-24] – autorul făcând direct referire la romanele „Zece negri mititei”, „Cine l-a omorât de Roger Ackroyd”, „Crima din Orient Express”, ale Agathe Christie.

Acestui potențial verdict i se opune o reorganizare a obiectivului policier-ului: “The mai aim of detective fiction is not to instruct, but to entertain” („Scopul principal al romanului polițist nu este să educe, ci să producă divertisment”), susține Lisane Radice, în „The Way to Write Crime Fiction”, citată de Artemiza Lovin în lucrarea „Sherlock Holmes in search of his creator” [Radice apud Lovin, 2017: 16].

Așadar, în acest caz, enigma nu mai rezidă din a fi sau nu memorabil, așa cum problematiza Iovănel, ci în a avea succes.

Ion Vlad îl citează ... pe Paul Zarifopol, care argumentează în articolul „Literatura onestă”, din 1934: „[...] Prima calitate frapantă a romanului polițist este inteligența (...) [...] A doua calitate: romanul polițist trebuie să fie eminentamente dramatic. A treia: acest roman nu-și permite să fie sentimental – afară de cazul când este foarte prost” [Zarifopol apud Vlad: 2007: 215].

Așadar, atributele puse în relație cu policierul, încă din prima jumătate a secolului trecut, disting genul, punându-l în relație directă cu necesitatea organizării calitative a acestuia, neexistând posibilitatea unei proze polițiste lipsite de inteligență, abia apoi urmată de dramatism, fără a fi atinsă de sentimentalism. În sprijinul primei părți a afirmației lui Zarifopol vine și Mircea Eliade, menționat de dr. Iulian Băicuș referitor la recomandarea policierului „drept exercițiu al minții pentru un tânăr” (Eliade, 1991). Băicuș se obiectivează, precedând afirmația lui Eliade, pe care o argumentează tot prin vorbele acestuia din urmă – deopotrivă parte a „Oceanografiei” -: „Motivația lui Mircea Eliade mi se pare deosebit de convingătoare, el spunea că anglo-saxonii, care sunt mari cititori de literatură polițistă, au dat în filosofie cei mai mari filosofi ai limbajului, sau lingviști”, [Băicuș, 2021] de menționarea considerației lui Camil Petrescu: „[...] romanul polițist [este n.a.] respins de Camil Petrescu în epoca interbelică, cel care într-un eseu din Teze și antiteze îl declara facil, steril și neinteresant” [Ibidem]. Iulian Băicuș susține că inclusiv Steinhardt – despre care spune: „...este unul din cei mai interesanți esești literari, eu aș spune chiar critic literar, care abordează cu egal talent și filosofia, și teologia sau Dogmatica dar și chestii mai profane cum ar fi romanul polițist” - reevaluează policier-ul: „Romanul polițist de tip nou este doar unul de tip senzaționalist, bazat pe patru piloni diferiți, violența, cruzimea, sexualitatea și etalează un limbaj argotic, cam exasperant pentru N. Steinhardt” [Ibidem].

În studiul „The Golden Age of Detective Fiction”, Petru Iamandi face, la rândul său, o distincție între stilul romanului polițist britanic și cel american:

“While in Britain readers were puzzling over whodunit, in the US publishers sold detective fiction of a different sort: ‘hard-boiled’ stories, whose policemen and private investigators were cynical, world-weary, wary of authority, and all too conscious of the sour realities of the Great Depression and Prohibition [Iamandi, 2012: 36]. [1]

În concluzie, putem folosi o pseudo-închidere a cercului infinitelor antiteze în care este așezată scrierea polițistă citându-l pe Ion Vlad, care, la rândul său, notează afirmația lui G.K. Chesterton, autorul „Povestirilor părintelui Brown”, care, în cadrul lucrării „Apărarea romanului polițist” (1901), face și următoarea afirmație: „...romanul polițist e *Iliada* marilor orașe” [Vlad, Idem: 207].

Ahile, erou homerian și prototip pentru supereroul modern, cu sau fără baston, cu sau fără pălărie, cu sau fără vedere, cu sau fără legitimație, cu sau fără abilități fizice unice rămâne de veghe într-o societate avansată tehnologic și dezvoltată urban, o societate pe cât de obsedată de protecție pe atât de vulnerabilă datorită nesfârșitelor pericole produse de propriul și perpetuuul său progres științific.

Note finale

[1] „În timp ce în Marea Britanie cititorii se încurcă în descoperirea făptașului, în Statele Unite editorii vând un roman polițist diferit: cu o narațiune ‘hard-boiled’, în care polițistii și detectivii privați sunt cinici, blazați, sceptici în relație cu autoritatea legală și mult prea conștienți de neplăcerile realității din timpul Marii Crize și a Prohibiției”, (trad. aut).

Referințe bibliografice

Băicuș, Iulian, *Nicolae Steinhardt despre romanul polițist*. Disponibil pe Internet: https://www.academia.edu/37808135/Iulian_Baicus_Nicolae_Steinhardt_si_romanul_politist, 2021.06.03

Eliade, Mircea, *Romanul polițist în Oceanografie*, Editura Humanitas, 1991.

Iamandi, Petru. "The Golden Age of Detective Fiction". În: *Translation studies: Retrospective and Prospective Views*, Galati University Press, 2012, Year V, Issue 13.

Iovănel, Mihai, *Roman polițist*. Editura Tact, Cluj-Napoca, 2015, Colecția „Colecția de stradă”, 2015.

Lovin, Artemisa. "How to become a successful writer of detective stories" – „Cum să devii un scriitor de succes de roman polițist”. În: *Sherlock Holmes in search of his creator*. Editura Olimpias, 2017.

Vlad, Ion, *Orizonturile lecturii*, Editura Casa Cărții de Știință, Cluj-Napoca, 2007.